

PROBLEM

kring

Marcel Proust

FURSTINNAN BIBESCO.

Efter målning av Boldini.

Ungdomsporträtt av MARCEL PROUST.

UNDER DE SENASTE två åren har ett tiotal nya arbeten om Marcel Proust utkommit, brev, minnesanteckningar, biografier, litterära analyser. Några av dessa skrifter tillhör en genre som odlats flitigare i fallet Proust än i fråga om någon annan författare av samma generation: medlemmar av den mondäne krets Proust en tid tillhörde samlar några minnen och några brev och gör jämförelser mellan den stora romanen och den verklighet i vilken de och Proust levde. Hit hör hertiginnan de Gramonts "Marcel Proust" och furstinnan Bibescos "Le Voyageur voilé". Ett bidrag av större betydelse är Mauriacs memoaranteckningar (Du Côté de chez Proust), särskilt på grund av den utmärkta analys som inleder dem. De grundligaste nya arbetena är amerikanen Harold Marchs "The Two Worlds of Marcel Proust" (University of Pennsylvania Press, doll. 3: 50), ett ambitiöst men något pedantiskt försök att klarlägga Prousts livsåskådning, och André Maurois nyss utkomna "A la Recherche de Marcel Proust" (Hachette, franc 375: —). Denna bok hör till Maurois bättre biografier. Den bygger delvis på förut outnyttjat material (särskilt Prousts dagböcker och hans brevväxling med familjen), de yttre skildringarna är

utomordentligt klara, det ostri-diga säges med precision, och benägenheten att forma halv-intelligenta sentenser är föga framträdande. I skarpsinne och originalitet kan arbetet dock inte mäta sig med Pierre-Quints mer än tjugu år gamla levnadsteckning.

Vad man måste förebrå denna litteratur är brist på uppriktighet och vilja att förhärli-ga. Prousts snobberi, karriärism, fåfänga och lastbarhet behand-las fortfarande med en viss diskretion, som om uppskatt-ningen av hans monumentala verk skulle vara beroende av dessa ting. Förhärli-gandet framträder främst i tendensen att göra Proust inte bara till en stor konstnär, utan till en stor tänkare och en stor mora-list. Några huvudproblem i leg-endbildningen skall här dis-kuteras.

Det ligger nära till hands att tala om fyra "liv" hos Proust, så skilda och så särhållna var de miljöer i vilka han levde och de känslor och aktiviteter han i dem utvecklade. Först

och främst var och förblev Proust ett barn, som vördade och älskade sin borgerligt dyg-diga familj och i modern såg kärleken, tryggheten och ron. Hans berättelse om hur modern en gång då familjen hade främ-mande glömde att kyssa honom till god natt och hur han låg vaken tills gästerna gått för att inte somna utan denna välsig-nelse är en nyckel till hans ka-raktär och hans liv. Även som vuxen bodde han hemma i en atmosfär av smeknamn och kärleksbetygelser, med modern och mormodern som ömt täv-lande prästinnor. Då modern dog skrev den trettifyrårige Proust: "Jag har just förlorat henne, vars ständiga omsorger bragte mig den enda honungen i mitt liv... Hon måste ha för-stått visdomen hos de föräld-rar som innan de döda sina små barn. I hennes ögon var jag fortfarande fyra år gam-mal."

Den andra miljön var socie-teten. Som son till en rik lä-kare stod Proust utanför den fina världen, men hade möj-

ligheter — genom skolkamra-ter och släktingar — att närma sig den. Mellan tjugu och tret-tio år förde han under spridda ansatser till regelbundet arbete ett mondänt liv och lärde kän-na den eleganta högadel som senare gav honom stoff till fa-miljen Guermantes, markis de Saint-Loup och baron de Char-lus. Försöken att frita honom från snobberi, inställsamhet och yttligt lycköskeri i detta sammanhang är uteslutande komiska. Han älskade det för-näma, titlarna, salongerna, inte bara det förfinade och det ut-sökta — att de sistnämnda dra-gen ofta saknades i denna miljö lämnar Prousts eget verk intet tvivel om. Emellertid förblev han — liksom Oscar Wilde — en omtyckt outsider, en gäst vid bordsändan, som måste gö-ra rätt för sig med smicker och kvickheter. Han var inte berömd vid denna tid, då han jagade efter inbjudningskort till hertiginnor — tjugu år se-nare blev de berömda genom att publicera hans välformade och alltför älskvärda biljetter.

Utanför både hemmets verk-lighet och sällskapslivets lek låg erotiken. Proust blev tidigt medveten om att han var ho-mosexuell och tycks tidigt ha sökt tillfredsställa sin drift; han hade aldrig någon förbin-delse med en kvinna. Samvets-kvalen och skräcken över att modern skulle upptäcka hans last har han — som vanligt med omkastning av könen — be-skrivit i novellen "En ung flic-kas bekännelser" (i den tidigt utgivna "Les plaisirs et les jours"). Egendomligt är att han synes ha hållit homosexualite-ten så gott som helt utanför även det mondäne umgänget; ett undantag utgör möjligen hans förhållande till Montes-quieu — diktare och professio-nell ädling —, sannolikt den främsta förebilden till roma-nens av högfärd och lastbarhet förtärde Charlus. Någon ho-mosexuell kärlekshistoria upp-levde Proust icke; hans erotik bestod i att frekventera man-liga prostituerade, varvid insla-gen av sadism blev allt grövre. Härmed sammanhänger kanske att Proust kände erotiken som en last, som något på en gång tillfälligt och skamligt, medan

hans samtida André Gide efter omvändelsen till pederasti blev glad nästan till lycka och förkunnade homosexualiteten som ett evangelium.

Sedan, efter moderns död 1905, kom arbetet, som skulle ge glömska, ett slags frälsning och till slut ära. Umgången med den stora världen begränsades till ett fåtal besök och middagar, några år senare förvisades även erotiken. Ur hopplösheten och ängsten uppsteg en arbets hjälte, som under sjutton år ägnade all kraft åt "sökande efter den förgångna tiden". Då boken i allt väsentligt var fullbordad dog Proust, femtiott år gammal, år 1922. Bakgrunden till alla skeden i Prousts liv är sjukdomen, den neuros om vilken hela hans liv bär vittne och en astma som efter hand tvingar honom eller antogs tvinga honom att hela dagarna stanna inomhus bakom stängda fönsterluckor.

*

Då det gäller att söka förbindelsen mellan liv och verk hos Proust upptas gärna frågor om orsakssammanhang. Kar Prousts liv, för att ta det allmänaste problemet, betraktas som en fristående orsak till verkets särdrag, eller måste man finna nyckeln till både livet och verket i en medfödd egenart eller i tidiga upplevelser? Frågor som dessa är omöjliga att besvara annat än utifrån en preciserad psykologisk uppfattning — att anlita Freud eller Adler ter sig naturligt och har gång efter annan skett. Dylika försök att klarlägga orsakssammanhang skall här inte göras — blott försök att påvisa några förbindelser utan anspråk på att fastställa vad som är primärt och grundläggande.

Först bör då betonas att Prousts verk till den ojämförligt största och mest karaktäristiska delen utgår från vad som här kallats de andra och tredje faserna i hans liv. Familjen — modern, mormodern, barnjungfrun — finns med, men huvudsakligen i romanens första delar och även i dessa blott som en stillastående bakgrund, som en utgångspunkt för Berättarens äventyr. Vad som dominerar är societeten och ho-

mosexualiteten, och dessa båda "miljöer", i livet särhållna, blandas samman; vad som förrevisas med så magistral skicklighet är en fransk högadel med snobberi och homosexualitet som förhärskande drag. Det är frestande att schematisera därhän att Proust på den enda samling människor han lärt känna — utom den "heliga" familjen — överför sina speciella svagheter: den sorts karriärism som i ungdomen tog sig uttryck i försök att bli presenterad för hertigar och på äldre dagar i en till ytterlighet driven reklamering av det egna verket likaväl som den sexuella pervertering vilken gav honom en så djup skuldkänsla gentemot modern. Han finner, om man så vill, ett slags alibi i att dela sina laster med hela den franska aristokratin.

Ett till synes uppenbart och av Prousts största beundrare endast halvhjärtat bestritt förhållande blir därför naturligt, nämligen att djupgående karaktärsteckningar nästan saknas i den väldiga romanen. Det finns några få, det är sant, men de är verkligen undantag som bekräftar regeln och synpunkten — några medlemmar av familjen samt Charles Swann, som bildade länken mellan familjekretsen och societeten. De aristokrater som befolkar romanen är dockor, vackra eller fula, intelligenta eller dumma, oförskämda eller älskvärda, men utan der doft av egenart och personlighet som dock hör så gott som alla människor till. Det är då dockspelet blir medvetet och systematiskt som Proust firar sina största triumfer: då han i "Guermantes" skildrar operan som ett akvarium eller i "Swann", beskriver nio herrars skilda sätt att bära monokel blir hans konst överväldigande i sin subtilitet och sin kvickhet.

Om individuella karaktärer kan man knappast tala, men väl om en primitiv gruppkaraktär. Alla dessa människor är lystna efter karriär i salongerna och erotiska nöjen. Moraliskt företer de en ytlighet som snarare bör betecknas som idioti. "Från rent litterär synpunkt", skriver Mauriac, "ligger romanens svaghet och begränsning i att det mänskliga samvetet är frånvarande. Ingen av dessa varelser känner moralisk oro, samvetsbetänkligheter eller samvetsqual, längtan efter fulländning. Knappast någon vet vad renhet vill säga; och de rena är det, liksom hjälten mor och mormor, helt

omedvetet, lika naturligt och utan ansträngning som de andra sölar ned sig." Man bör inte försvara detta som en verklighetsskildring av en viss miljö; ingen kan få oss att tro att den franska högadeln är den enda grupp i världen som består uteslutande av tomma och gemena människor.

Proust skrev om en samhällsgrupp som han var föga förtrogen med och om en känsla som i sin normala form var honom främmande: den erotiska lidelsen. Han behandlade både kärleken mellan män och kvinnor och homosexualiteten. Hans egen inriktning kommer fram även i skildringarna av den normala kärleken: dels är situationerna ofta sådana att de blir rimliga blott om en kvinna utbytes mot en man, dels antydes ständigt bakom denna kärlek homosexuella böjelser. Den kärlekens "filosofi" som Proust framför i resonemang och redogörelser får genom hans lysande stil en skenbar originalitet: utlagd och kommenterad utan spiritualitet blir den banal. Det väsentliga i kärleken blir den egna känslan, inte det åtrådda föremålet ("kärleken är blind"), längtan, svartsjukan och saknaden är de stora ingredienserna, medan det trygga ägandet dödar lidelsen. Det är drömmen, inte verkligheten, som tjuvar. Den på en gång sensuella och romantiska uppfattning möter hos många; Proust har drivit den till sin spets, då han blott i betraktandet av den sovande Albertine under några timmar förenar passion och lycka.

Även här är anknytningen till Prousts liv uppenbar. Han förblev en student som följer en röd kapp i skymningen och dagen därpå känner en blandning av äckel och längtan efter åtråns ögonblick. Åtminstone med hans form av homosexualitet var detta naturligt. För honom var det svårt att tänka sig en samlevnad eller ens en gemenskap utöver den sexuella aktionen.

Man har jämfört den unge Thomas Manns hållning till "livet i dess förföriska banalitet" med den olust gentemot livet och människorna som ger Prousts roman dess ödslighet — inte dess storhet. Men skillnaden är avgörande. För Mann var "livet" en fiende på grund av dess omedvetenhet, lycka och oskuld, vare sig dess representant var den vackra studenten Hans eller brackan Klöterjahn. Hos Proust, i varje fiber sjuk och olycklig, blev

livet ett monstern av flyktighet, last och ett beräknande genomskådande. Han kunde inte ens ge fienden vitalitet och storhet; dess främste representant, Charlus, liknar mera en skräcksak från ett museum än en ond människa.

Herbert Tingsten.